

„[A könyvtáros] afféle középhely
egy teljes egyetem összes fakultásai
és valamely felsőbbrendű lény
között?”¹

Egyházi könyvtárosok a XXI. század elején

Ha egy könyvtárat – bármilyen könyvtárat – szeretnénk bemutatni, a következőkről kell szólnunk. A könyvtár 1. gondozásának, szolgáltatásának *személyi feltételei*, 2. a gyűjtemény nagysága, jellege, 3. állapota, 4. feldolgozottsága, 5. „szolgáltatása”. A kor követelményének megfelelően a jellemzést a következő pontokkal egészítjük még ki: 6. digitalizálás-kiadványok, 7. (szerzői) jogi védelem.

A személyi feltételt azért tettük az első helyre, mert tapasztalataink szerint ez a legfontosabb, minden mást meghatározó szempont. Megfelelő számú és képzettségű könyvtáros nélkül szinte lehetetlen gondozni és áttekinteni, érdemben feltárni és szolgáltatni egy gyűjteményt. A könyvtáros formálhatja a gyűjtőkört és gyarapíthat ennek megfelelően, vagyis alakítja a könyvvállományt.

Gyűjtemény, szolgáltatás, könyvtáros – a három összefügg

A *könyvtáros* szakmai felkészültsége és emberi habitusa, személyisége meghatározza a szolgáltatást (mit? mennyit? hogyan?) és az állományt (milyenség, mennyiség, feltártság). Adott képességekkel rendelkező könyvtáros a saját képességeinek – és a könyvtár egyéb lehetőségeinek pl. felszereltség, technika – megfelelően tud szolgáltatni. A *szolgáltatásokból* lehet következtetni arra, milyen a humán erőforrás és az állomány. Adott állományból az adott technikai feltételek mellett, adott módon lehet szolgáltatni. Az állomány milyensége utal a könyvtárosa.

A könyvtárosi ideál

Mint a legtöbb jelenségről, intézményről a világban, van egy évtizedek, évszázadok alatt kialakult kép, aztán van, amit a környezet, a külvilág gondol róla „pro

és kontra”, és van, amit mi fogalmazunk meg önmagunknak. Az első kép objektív is, de megfogalmaz egy ideált is, az utóbbi kettőben szubjektív elemek is vannak, és olykor fedik egymást. A könyvtárról és a könyvtárosról is tehát legalább kettő, de olykor három „kép” él a személyes és köztudatban.

Arra, hogy megvizsgáljuk, hogy a különböző történelmi korokban milyen kép élt a könyvtárosról, mi(lyen) volt a „könyvtárosi ideál”, nem vállalkozom. Csupán csak egy, a XX. században megfogalmazott képre utalnék hosszabban, amely könyvtáros tanulmányaink kezdetétől fogva és azóta is elkísér többünket. Dávid Antal² az 1937. évi könyvtárosképző tanfolyamon tartott előadásában³ így fogalmazza meg a könyvtárosi ideált:

„Ha tudományos alapossággal, kimerítően akarnók tárgyalni azokat a szellemi és erkölcsi adottságokat, amelyekre szükség van, hogy valaki jó könyvtárossá válhassék, köteteket kellene összeírunk. Az adott körülmények között meg kell azonban elégednünk néhány emlékeztető mondattal.

Hogy rátermettséggel kezdjük, jó emlékezőtehetség, friss eszmetársító készség, gyors és higgadt ítélőképesség nélkül hamarosan nagyon idegenül és szerencsétlenül fogja magát érezni az ember a könyvtári szolgálatban. Ismeretek terén annak, aki a könyvtárosi eszményt meg akarja közelíteni, afféle középhelyet kellene elfoglalnia egy teljes egyetem összes fakultásai és valamely felsőbbrendű lény között.

Mindenekelőtt bírnia kell a Szentlélek pünkösdi ajándékát, a nyelvek adományát. Nem sokra megy azonban, ha bármily sok nyelven, bármily tökéletesen csak banalitásokat tud mondani. A tudományok iránti érdeklődése legyen széleskörű és élénk, mint valamely műkedvelőé, de tájékozottsága legalább olyan mély, hogy a szellemi pelyvát el tudja választani a tiszta búzától, és segíteni tudjon ne csak az érdeklődő laikusnak, hanem a komoly kutatónak is. Arra a sokat vitatott kérdésre, legyen-e maga is tudós valamely szakon, röviden azt felelhetjük, hogy jaj annak a könyvtárnak, amelynek tisztviselői tudósok, de még jajabb annak, ahol a tisztviselők nem tudósok. Minden vitán felül kétségtelen azonban, hogy holtig megőrzött tanulási vágy nélkül jó könyvtáros el sem képzelhető.

Morális téren: egyesüljön a könyvtárosban a szerzetesi igénytelenség és alázatosság a nagyvilági fölényességgel, és mindenek felett legyen meg benne a veleszületett és önneveléssel tökéletesített segítőkészség. Tudjon tiszta szívvel örülni azokkal, akik segítsége révén lélekben gazdagodtak és érezzen őszinte hálát azok iránt, akiknek szolgálatára lehetett. Röviden, a jó könyvtáros: lehetőleg magas fokon kiművelt tiszta fej és egészséges tiszta szív.

Ezek az adottságok, sajnos, nagyon ritkán találkoznak kellő harmóniában ugyanabban az emberben – és ha olykor mégis találkoznak, az ilyen ember sajnos nem igen megy könyvtárosnak.”

Bibliothecarius, custos, librarius, armarius, egyházi könyvtáros

Bár nemigen beszélünk külön települési (közművelődési), felsőoktatási, esetleg egyetemi könyvtárosról vagy szakkönyvtárosról, az *egyházi könyvtáros* kifeje-

zés elő-előfordul. Tapasztható, hogy az egyházi könyvtárban dolgozó kolléga nem egyszerűen könyvtáros, hanem *egyházi* könyvtáros. Talán azért van ez így, mert túlzás nélkül mondhatjuk, hogy az 1990-es évek közepétől kezdve megteremtődött – létrejött? kialakult? a könyvtárügyön belül? mellett? – az egyházi könyvtárügy⁴, és mert a több évszázados múltra visszatekintő egyházi könyvtárakra egyféle tisztelettel tekint a szakma és a nagyközönség is.

„Kezdetben” valószínűleg a könyvtárosok fele egyházi könyvtáros volt. A másik fele „világi írástudó”: „állami” tisztviselő, írnok, tudós, művész.

Dsida Jenő „*Arany és kék szavakkal*” című – amúgy szerelmes – versében így képzelte a „könyvtárost”:

*„...boltíves,
pókhálós vén terem
zugában álmodó
középkori barát,
ki lemosdotta rég
a földi vágy sarát
s már félig fent lebeg
a tiszta étheren, –
ül roppant asztalánál,
mely könyvekkel teli
s a nagybetűk közébe
kis képecskéket ékel,
Madonnát fest örökké
arannyal s égi kékkel...”*

Bár Dsida egy *scriptor*ról beszél, tudjuk, hogy a *bibliothecarius* és a *scriptor* nehezen választható szét a középkorban, ahol a kolostor épületegyüttesében a könyvtár mellett (olykor valóban egymás melletti két helyiségben) másolóműhely is működött. A könyvtárost a középkorban gyakran a következő szavakkal jelölik: *custos*, *librarius*, *armarius*. Szent Benedek *Regulájában* nagyon fontosnak tartja az olvasást. A következőt írja: „*A tétlenség a lélek ellensége. Ezért a testvérek a megállapított időben foglalkozzanak testi munkával, más órákban pedig szent olvasmányokkal.*”⁵ A 73 fejezetből álló *Regula* hét fejezete foglalkozik az olvasással, és még több helyen a (szent) olvasmányokkal. A bencés kolostorokban tehát minden bizonnyal volt könyvtár, amely „együttműködött” a másolóműhellyel, úgy is, hogy a két „intézmény” egymás közelében volt a kolostor épületegyüttesében. Ha volt könyvtár, akkor volt könyvtáros is, aki gondozta, kezelte és őrizte a gyűjteményt. A bencés kolostorok könyvtárai voltak tehát az első (egyházi közösség által fenntartott) *egyházi könyvtárak*, könyvtárosai pedig az első *egyházi könyvtárosok*.

Egyházi könyvtáros az elmúlt században

Milyen volt egy *egyházi könyvtáros régen*, sőt még a közelmúltban, a XX. században is? A középkorhoz hasonlóan az egyházinak mondható gyűjteményekben a „könyvtáros” még a huszadik században is kizárólag férfi, pap vagy szerzetes, más

felekezeteknél lelkész, olykor szellemi emigrációba szorult, odakényszerített „tudós ember” volt, aki gyakran (kitüntető) címként viselte ezt a címet, tisztséget. Általában nem is volt vagy mellékesen volt valamiféle könyvtári képesítése. De tudjuk, hogy ebben az időben még a nemzeti könyvtárban sem volt mindenki szakképzett könyvtáros (dokumentációs szakember), sőt, általában más diplomával–diplomákkal bírtak a kollégák. (Nem is beszélve azokról az írókról, költőkről, filozófusokról vagy gondolkodókról, akik „egzisztenciális menedéket” találtak egy-egy könyvtárban. Felesleges feltenni a kérdést, hogy vajon ők könyvtárosok voltak-e, és persze boldogan vállalunk „közösséget” velük mi, „csak” könyvtárosok...)

Legyünk realisak: ha könyvtártudományról szólunk, alkalmazott tudományról beszélünk. A könyvtárosság szakma, amit persze lehet foglalkozásként, de hivatásként, mesteri módon is művelni, ahogy más szakmákat is.

Az egyházi könyvtárak XX. századi sorsa mindenki előtt ismert. 1948 után a legtöbb megszűnt, szétszóródott vagy „bezárkózott” – raktár lett. A kevés egyházi könyvtárvezetőt és könyvtárost nem neveztük „egyházi” könyvtárosnak, még általában könyvtárosnak sem. A jelesebb egyházi könyvtárban dolgozó–működő munkatársakat számon tartották az országos könyvtárak országos szakemberei, akik maguk is kevesen voltak-vannak; napjainkban is csupán egy-két könyvkötéssel, könyvillusztrációval vagy nyomdászattal stb. foglalkozó komoly szakembert találunk hazánkban. A szakmai kapcsolatot egyházi és „világi” könyvtáros között a hasonló gyűjtemény adta, eredményezte, hiszen a nagy országos könyvtárakon kívül – OSZK, Akadémiai Könyvtár, Egyetemi Könyvtár – az egyházi gyűjtemények őriztek és őriznek jelentős muzeális anyagot. A „világi könyvtárakban” dolgozó országos szakemberek szakmai érdeklődésből keresték fel ezeket a gyűjteményeket, vagy mert saját kutatási témájukhoz tartozott egy-egy egyházi könyvtárban található anyag, vagy egy-egy országos program, projekt miatt (CIH, védettséget stb.).

Egyházi könyvtárosok napjainkban – helyzetkép

Milyenek az egyházi könyvtárosok napjainkban?

Az egyházi könyvtárosok azt tapasztalhatják, hogy a mai napig is egyféle távolságtartással és tisztelettel viszonyul hozzájuk a szakma. Ez a magatartás nagyrészt annak az intézménynek szól, amelyet képviselnek, amely a munkahelyük. Hogy megérdemelik-e ezt a tiszteletet? Bizonyára sokan igen és vannak, akik nem. Mikor az egyházi könyvtárosokról szólunk, nem véletlenül és nem csak azért idéztük föl a Dávid Antal által megfogalmazott könyvtárosi ideált, mert stílusa–tartalma valamiféleképpen „egyházias”...

Arra persze nem vállalkozhatunk – már csak az irgalmasság és a kollegiális tisztelet miatt sem –, hogy akár a fentebb megfogalmazott „ideál” (...*afféle közép-hely egy teljes egyetem összes fakultásai és valamely felsőbbrendű lény között*), akár más szempontok szerint minősítsük az egyházi könyvtárosokat, de rövid helyzetképet adhatunk róluk, és ezzel talán segíthetünk egy realisabb elvárás és kép kialakításában, amelyet objektív és szubjektív tényezők is meghatároznak.

A rendszerváltozás előtti helyzethez képest alapvető változás napjainkban, hogy a könyvtárosok már nem lelkészek, szerzetesek, papok, hanem könyvtári képesítéssel rendelkező civilek, gyakran és zömében nők.

Végzettség–képzettség szempontjából az egyházi könyvtárakban dolgozó könyvtárosok többsége egyetemet vagy főiskolát végzett, bár nem mindig szakirányú végzettségűek, esetleg a nem szakirányú diplomájuk mellett főiskolai vagy középfokú könyvtárosi képesítéssel rendelkező kollégák.

Mivel az egyházi könyvtárak gyakran egy gazdasági és szervezeti közösségben működnek az egyházi múzeumokkal és levéltárakkal, a könyvtárak vezetői sok esetben muzeológusok vagy levéltárosok. Tapasztalható, hogy ez a tény – lehetőség? adottság? – előnyökkel és hátrányokkal is jár. Könyvtártörténeti tanulmányaink során megtanultuk, hogy a három intézmény – könyvtár, levéltár, múzeum – egy közös „ős-intézményből” alakult ki, majd vált szét. Az internet világában ismét egy „virtuális-közös intézmény” felé tartunk. Egy könyvtárat vezető muzeológus vagy levéltáros *saját, nem könyvtári* szakmai tudásával gazdagíthatja, felendítheti intézménye működését, ha globális, „interdiszciplináris gondolkodásra” képes, ha együttműködő és innovatív. Ha nem ilyen, ha „szakbarbár” – akár jó értelemben is –, az bizony meg is látszik az általa vezetett könyvtár működésén.

Az egyházi könyvtárban dolgozó szakképzett könyvtárosok zöme „általános szakmai”, inkább települési könyvtárban használható alapképzést kapott. Néhány helyen dolgozik a „(szegedi) régi könyves szakot” elvégzett könyvtáros, bár a tapasztalat az, hogy az ő szakmai felkészültségük nagyon egyenetlen, a kiemelkedőbbek pedig inkább nagy országos könyvtárakban próbálnak elhelyezkedni.

A jó pap holtig tanul – tartja a közmondás; „... *holtig megőrzött tanulási vágy nélkül jó könyvtáros el sem képzelhető*” – állítja Dávid Antal. Ahogy egy katolikus pap szentbeszédén vagy egy protestáns lelkész szavain meglátszik, hogy elmélkedik-e, felkészül-e, úgy a könyvtároson is „meglátszik”, hogy folyamatosan művelje magát, tájékozott-e, nyitott-e, felismeri-e az adott kor feladatait és lehetőségeit.

Márpedig egy egyházi könyvtárban más a gyűjtemény, a szolgáltatás, a könyvtárhasználati igény, mint egy települési könyvtárban. A muzeális gyűjteménnyel foglalkozó, de a modern teológiai állományt gondozó könyvtáros munkájával kapcsolatban is igazak a következő feltételek: mások a tájékoztatási segédletek, a kézikönyvtár (és a napjainkban immár fontos internetes lehetőségek), és szerényebbek, bár az igényekhez képest kielégítőek a számítástechnikai feltételek. A „régii könyves” kolléga nem árt, ha tájékozott az antikváriumok világában (árverések, katalógusok, könyvpiac), az állományvédelemben (vagyon-, tűz-, állag-, katasztrófavédelem, prevenció – és még nem is szóltunk a szerzői-jogi védelemről). Jártasnak kell lenni a pályázattírásban és a digitalizálásban is. Legyen egy kicsit művelődésszervező a vallási és kulturális turizmus területén, legyen múzeumpedagógus, és legyen képes kiállítást rendezni, így megmutatni gyűjteménye „kinceseit.” A modern állománnyal kapcsolatban jó, ha tájékozott az adott felekezett „teológiájában” és segédtudományaiban, az adott vallás vallásismeretében és kultúrtörténetben is.

Napjainkban elvárás, hogy valaki több lábon álljon, és szorgalmazott az élet-hosszig tartó tanulás is. Ennek egyféle előfeltétele a kíváncsiság, az érdeklődés és az ezzel járó önművelés és tájékozódás. A szervezett továbbképzések, tanfolyamok, szakmai értekezletek, konferenciák azonban csak segíthetik, de nem helyettesíthetik az önálló tanulást, olvasást. Persze nemigen vannak olyan intézmények, szervezetek, amelyek vállalnák az olyan speciális képzések akkreditálását, amelyekre az egyházi könyvtárosoknak szükségük lenne. Sajnos, a kötelező hétéves

továbbképzés is akadozik, ismertek eredményei és kudarcai, ahogy a könyvtárosi életpályamodell sorsa is. Sajnos, megszakadt azoknak a szakmai napoknak a sora is, melyeket az Egyházi Könyvtárak Egyesülése szervezett, és amelyeken örömmel és szívesen vettek részt – ha nem is nagy számban – nem egyházi könyvtáros kollégák is. Tapasztalatható volt, hogy a „civil” kollégák kíváncsisággal jelentkeztek e rendezvényekre, rácsodálkoztak a légkörre, a szellemiségre, a lelkeségre és ezek miatt érezték jól magukat az egyházi könyvtárosok körében.

Persze, a fentebb említett speciális tanfolyamok indításához megfelelő résztvevői létszám is szükséges. Ám napjainkban – nem a továbbképzés, hanem a munka szempontjából – az egyházi könyvtárakban dolgozó könyvtárosok kevesen vannak, messze kevesebben, mint ahány könyvtáros szükséges lenne a kb. 70 egyházi-felekezeti könyvtár fenntartásához és működtetéséhez.

Az egyházi könyvtárakban napjainkban általában három-öt, ritka kivétel, ha nyolc-tíz fő, sőt gyakori, hogy csak egy könyvtáros gondozza, őrzi, és az igényekhez képest szolgáltatja az általában tízezres nagyságrendű gyűjteményt.

Ezekben a könyvtárakban nincsenek osztályok, csoportok. A könyvtári képesítéssel vagy azzal is bíró munkatársak könyvtárosi feladatok mellett a pályázatot írnak, informatikusi munkát végeznek és digitalizálnak, kiállítást rendeznek, kiadóként, szerkesztőként tevékenykednek, szervezik a napjainkban fellendült vallási és kulturális turizmust vagy konferenciákat rendeznek, de több helyen ők az idegenvezetők, netán a takarítók is.

Stendhal szerint egy jó falusi plébános maga a Gondviselés. Tudjuk, egyetlen aktív, agilis, innovatív, érdeklődő, művelt–olvasott, tájékozott, gyakorlati érzékkel is megáldott, elkötelezett könyvtáros is sokat tehet. Munkánk során sok olyan feladattal találkozunk, amelynek elvégzése nem pénz, hanem inkább munka és odafigyelés kérdése.

A könyvtárak zömében nincs külön „régí könyves” szakember. A könyvtárosok munkaidejük egy részében, minden speciális szakképzettség nélkül foglalkoznak a muzeális anyaggal. Ez igazában csak annyit jelent, hogy helyben használatra előkeresik és kikészítik a tudományos kutatók által kért könyveket. Továbbá lehetőség szerint restauráltatják, valamint kiállításokra előkészítik a régi dokumentumokat.

Az adott anyagi feltételek mellett tudományos munkatárs foglalkoztatása, akár csak ilyen státus megteremtése lehetetlen feladat. Egyes könyvtáraknak vannak „külsős” munkatársai, tudományos kutatók, szakemberek, akik bizonyos „célfeladatokat” végeznek el (pl. az ősnymtatványok bibliográfiájának elkészítése). Őket azonban – pénz hiányában – a legritkább esetben kéri fel az adott könyvtár, inkább egy-egy országos könyvtár vagy munkacsoport kezdeményezi, esetleg egyéni kutatás ösztönzi, és díjazásuk legfeljebb csak pályázati támogatásból oldható meg. A feldolgozó munkában néhány helyen szakmai gyakorlatukat végző egyetemisták vesznek részt. Összességében azt mondhatjuk, hogy állandó munkatársak száma sajnos, nem teszi lehetővé a komolyabb szakmai munkát.

A muzeális állományt katalógus vagy kiadvány formájában feltáró kutatóműhely csak egy-két helyen működik. Az egyházi könyvtárakban a régi könyvekkel foglalkozók ismerik ugyan a nagy országos könyvtárakban vagy más intézményekben működő tudományos műhelyeket, de munkájukban nemigen vesznek részt. Az országosan híres „régí könyves” szakemberekkel kapcsolatuk inkább hi-

vatalos munkakapcsolat, mint személyes. A kapcsolatfelvételt egy-egy kiállítás, kiadvány stb. ösztönözheti.

Tevékenyebb, már informatikus-könyvtáros képzésben részesült kollégák próbálkoznak a digitalizálással vagy digitalizáltatással. Gyűjteményük egyes „kincseit” kísérlik meg így elektronikus vagy hagyományos (hasonmás) kiadvány formájában a nagyközönség elé tárni.

Az egyházi könyvtárakban kisebb az olvasóforgalom, nem a szokásos értelemben vett olvasók, inkább a szakkönyvtárakat használó tudományos kutatókra vagy a települési könyvtárakban, a helyismereti gyűjteményben olvasókra–kutatókra emlékeztetnek a könyvtárhasználók, akik azonban speciális kiszolgálást és szolgáltatásokat kívánnak. A könyvtáros is hasonló munkát végez, mint egy szakkönyvtárban vagy egy települési könyvtár helyismereti gyűjteményében dolgozó kolléga.

* * *

Ahogy a nem egyháziak között is, úgy az egyházi könyvtárosok között is sokan vannak, akik nem könyvtárosnak készültek, aztán valahogy mégis könyvtárosok lettek. Mint minden szakmát, a könyvtárosságot is lehet foglalkozásként és hivatásként is művelni. Hogy foglalkozásként „dobozolunk-e”, netán „széklábat faragunk-e” vagy alázattal, tán kicsit patetikusan hangzik: szolgáló szeretettel (hiszen ki jegyzi meg a szótárírókat, a bibliográfiák összeállítóit, ki értékeli eléggé a könyvtárost, aki segíti a kutatót, vagyis összeszedi a keresett anyagot, hogy majd más publikálja azt?) – a körülményeken kívül rajtunk is múlik.

JEGYZETEK

- 1 Vö.: Dávid Antalnak az 1937. évi könyvtárosképző tanfolyamon tartott előadásából vett idézet. In: Káplány Géza: Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése. Bp., A Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete, 1943.
- 2 1890-ben született Budapesten. Asszirológus, orientalista, könyvtáros. 1912-ben római katolikus teológiát végzett a budapesti egyetemen. 1913-ban bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1912–1919 között fővárosi hitoktató, 1919-től a Fővárosi Könyvtár tisztviselője, 1921-től főkönyvtárosa, 1927-től igazgató. 1948-ban a könyvtárból nyugdíjazták. Közben 1923-ban asszirológiából egyetemi magántanári képesítést szerez. 1923–1951 között a budapesti egyetemen az asszirológia magántanára, 1951-től megbízott előadó, utóbb címzetes egyetemi tanár. 1967-ben halt meg Budapesten. Forrás: Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. Új sorozat. V. kötet Bp., 1943. 319. p. és Új Magyar Életrajzi Lexikon II. D–GY. Főszerk. Markó László. Bp., Magyar Könyvklub, 2001.
- 3 Ld. 1. sz. jegyzet
- 4 Nagy szerepe volt ebben az 1994-ben létrejött Egyházi Könyvtárak Egyesülésének. A szervezet történetéről ld. Ásványi Ilona: Az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének 15 éve különös tekintettel a 2004 és 2009 közötti időszakra. 15 éves az Egyházi Könyvtárak Egyesülése. Pannonhalma, Egyházi Könyvtárak Egyesülése, 2009. 54 p. /EKE-füzetek, 1./
- 5 48. Fejezet: A mindennapi testi munka. In: Szent Benedek Regulája. ford. Söveges Dávid. Pannonhalma, Bencés Kiadó, 1995. 97 p.